

НАПРЯМИ ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ У СІЛЬСЬКОМУ ПІДПРИЄМНИЦТВІ

*Усюк Т.В., к.е.н., старший викладач кафедри менеджменту ЗЕД
Житомирський національний агроекологічний університет*

Важливою умовою розвитку сільського підприємництва є можливість управлінської системи підприємницького формування швидко адаптуватися до інституційних новацій держави, модернізованих “правил гри” на ринку, навіювання соціально-культурних напрямів у відродженні сільської місцевості. Пристосування до таких змін інституційного середовища є не лише умовою ефективного функціонування підприємницьких формувань, але й виправданою необхідністю, яка полягає у можливості уникнення потрапляння суб’єкта підприємницької діяльності до інституційної “пастки” та можливості суттєвого скорочення рівня трансакційних витрат.

Трансакції досить широко використовуються неоінституціоналістами для характеристики зміни права власності на товари, послуги, види діяльності або

юридичні зобов'язання, також є результатом обмеженості отримання інформації та її асиметрії. Першочерговим етапом переорієнтації підприємницьких формувань є можливість зниження трансакційних витрат у процесі перебудови, уникнення опортуністичної поведінки збоку партнерів та підвищення на цій основі прибутків підприємства. Мінімізація трансакцій передбачає суттєве покращення механізму інституційного забезпечення розвитку сільського підприємництва та інституційного середовища зокрема. Також це сприяє зростанню прибутковості різних організаційно-правових форм господарювання у сільській місцевості. З метою детальної аргументації такого зростання запропоновано оптимізаційну модель, в основу якої покладено цільову функцію максимізації обсягів прибутку та ряд обмежень у вигляді лінійних нерівностей, які спрямовані на зниження трансакційних витрат:

$$Z_1 = \sum_{i=1}^n c_i x_i - \sum_{i=1}^n q_i \rightarrow \max$$

$$x_{ij} \geq 0;$$

Інструментарієм зростання обсягів прибутку підприємства в умовах впровадження інституційних змін є моделювання процесів зниженні рівня трансакційних витрат. Варто зауважити, що безпосереднього зв'язку між обсягами виробництва продукції або товару та зазначеними витратами не спостерігається, оскільки завчасно суб'єкт підприємницької діяльності не може спрогнозувати всі інформаційні та економічні витрати, що пов'язані з організацією і проведенням операцій з контрактації. Зазначений вид витрат також не є елементом структури собівартості продукції. За таких умов трансакційні витрати є відображенням процесу підготовки виробництва i -го виду продукції для її реалізації j -му партнеру (x_{ij} – не має вираженого числового значення, що було б відображене у річній звітності, а є лише показником, що характеризує обсяги виробництва певного виду продукції або запланованої її реалізації за конкретним договірним зобов'язанням); при цьому покривання витрат здійснюється за рахунок майбутнього прибутку суб'єкта сільського підприємництва. Разом з цим до моделі включено умову щодо

критичної мінімізації трансакційних витрат ($q_{ij\varphi} \neq 0$), що є виправданим кроком, оскільки за відсутності зазначених витрат втрачається економічна основа функціонування підприємства. За таких умов цільова функція потребує модифікації до такого вигляду:

$$Z_1 = \left(\sum_{i=1}^n c_{ij} x_i - \sum_{i=1}^n q_i x_i \right) - \sum_{i,j=1}^{n,m} q_{ij\varphi} x_{\varphi} \rightarrow \max$$

$$\text{за умови, якщо: } \sum_{j,i=1}^{n,m} q_{ij\varphi} x_{\varphi} \rightarrow \min,$$

$$\text{але } q_{ij\varphi} > 0; x_{\varphi} \geq 0;$$

де: i – вид продукції або товару ($i=1 \dots n$); j – кількість партнерів підприємства, ($j=1 \dots m$); c_{ij} – ціна 1 одиниці i - продукції (товару) для j - партнера; x_i – обсяги виробництва i -продукції; x_{φ} – обсяги виробництва i -продукції за договором; q_i – собівартість продукції i -го виду; $q_{ij\varphi}$ – витрати реалізації продукції i -того виду j -тій кількості партнерів.

Для кожного окремого підприємницького формування критерії оптимізації як обсягів прибутку, так і трансакційних витрат будуть різними, відповідно до спеціалізації підприємства, кількості партнерів, забезпеченості кваліфікованим персоналом та комп'ютерним оснащенням, що значно полегшує процедуру пошуку необхідної інформації. Інструментарій механізму зниження рівня зазначених витрат передбачає їх поступове скорочення за 5-ма визначеними напрямками: 1) опортуністична поведінка партнерів; 2) ведення переговорів; 3) захист прав власності; 4) вимір якості продукції або товару; 5) інформатизація діяльності. Відповідно, узагальнені умови моделі щодо досягнення максимального прибутку за умови зниження трансакційних витрат набудуть такого вигляду:

1. Обмеження витрат на ліквідацію наслідків опортуністичної поведінки партнерів (Q_1):

$$\sum_{j=1}^m q_{\varphi 11} x_{\varphi} + \sum_{j=1}^m q_{\varphi 12} x_{\varphi} \leq Q_1$$

де $q_{\varphi 11}$ – витрати при укладанні договорів заключних при командній роботі; $q_{\varphi 12}$ – витрати при укладанні договорів з ринковими агентами, які володіють ресурсами і на які не існує фіксованої ціни; Q_1 – витрати при укладанні договорів, виконаних за всіма визначеними у договорах зобов'язаннями у межах як командної роботи, так і співпраці з ринковими агентами.

Можливими напрямками мінімізації витрат даної групи є розробка сайту підприємства, інтернет-магазину та поширення інтернет-реклами щодо

безпосереднього зацікавлення потенційних споживачів до придбання продукції, товарів та послуг підприємницького формування. Зазначені підходи варто застосовувати з метою уникнення додаткових витрат на пошук партнерів, перевірку достовірності представленої інформації та можливості часткової ліквідації наслідків опортунізму.

2. Обмеження за обсягами витрат на сертифікацію та захист прав власності (Q_2):

$$\sum_{j=1}^m q_{\varphi 21} x_{\varphi} + \sum_{j=1}^m q_{\varphi 22} x_{\varphi} + \sum_{j=1}^m q_{\varphi 23} x_{\varphi} + \sum_{j=1}^m q_{\varphi 24} x_{\varphi} \leq Q_2$$

де $q_{\varphi 21}$ – обсяг витрат на оплату послуг аудиторських перевірок та юридичних послуг; $q_{\varphi 22}$ – обсяг витрат представників державної інститутів щодо реєстрації підприємств, контролю, регулювання діяльності та ін.; $q_{\varphi 23}$ – витрати на отримання прав власності; $q_{\varphi 24}$ – витрати на безпеку підприємства; Q_2 – обсяг фінансових ресурсів, який запланований підприємством для оплати вартості реєстраційних процедур, перевірок тощо.

Досягнення визначеного критерію зниження рівня трансакційних витрат формується відповідно до особливостей здійснення підприємницької діяльності та кожної конкретної організаційно-правової форми господарювання у сільській місцевості. З огляду на таку обумовленість зменшення обсягів витрат щодо оплати вартості аудиторських перевірок можлива за рахунок моніторингу ринку цих послуг та вибору оптимальних для підприємства цін.

3. Обмеження витрат на вимір якості продукції (Q_3):

$$\sum_{j=1}^m q_{\varphi 31} x_{\varphi} + \sum_{j=1}^m q_{\varphi 32} x_{\varphi} + \sum_{j=1}^m q_{\varphi 33} x_{\varphi} + \sum_{j=1}^m q_{\varphi 34} x_{\varphi} \leq Q_3$$

де $q_{\varphi 31}$ – обсяг витрат виміру якості продукції, товарів чи послуг; $q_{\varphi 32}$ – витрати конкурентної боротьби; $q_{\varphi 33}$ – вартість забезпечення екологічної безпеки; $q_{\varphi 34}$ – оплата послуг з ліцензуванням та сертифікації; Q_3 – обсяг фінансових ресурсів, який запланований підприємством для оплати вартості забезпечення послуг з виміру якості продукції.

4. Обмеження витрат на ведення переговорів (Q_4) та витрат на пошук інформації (Q_5):

$$\sum_{j=1}^m q_{\varphi 41} x_{\varphi} + \sum_{j=1}^m q_{\varphi 42} x_{\varphi} + \sum_{j=1}^m q_{\varphi 43} x_{\varphi} \leq Q_4$$

$$\sum_{j=1}^m q_{\varphi 51} x_{\varphi} + \sum_{j=1}^m q_{\varphi 52} x_{\varphi} + \sum_{j=1}^m q_{\varphi 53} x_{\varphi} + \sum_{j=1}^m q_{\varphi 54} x_{\varphi} \leq Q_5$$

де $q_{\varphi 41}$ – обсяг витрат пов'язаних з розробкою бізнес-планів; $q_{\varphi 42}$ – витрати на навчання та підготовку персоналу; $q_{\varphi 43}$ – обсяги витрат на врегулювання відносин з бізнес-партнерами; $q_{\varphi 44}$ – сукупність витрат пов'язаних з пошуком каналів реалізації продукції; $q_{\varphi 51}$ – витрат на розробку нових проектів; $q_{\varphi 52}$ – обсяг витрат на пошук необхідних ресурсів; $q_{\varphi 53}$ – витрати на пошук партнерів; Q_4 – обсяг фінансових ресурсів, який запланований підприємством для пошуку інформації; Q_5 – обсяг фінансових ресурсів, який запланований підприємством для ведення переговорів та забезпечення виконання умов контрактації.

Стратегічна зорієнтованість підприємств різних організаційно-правових форм господарювання на зниження трансакційних витрат можлива через впровадження таких напрямів у процеси господарювання, як:

1. Зниження витрат на розробку бізнес-плану повинно ґрунтуватися на мінімальній співпраці підприємства з представниками консалтингових інститутів.
2. Розвиток нетрадиційних видів діяльності: зацікавлення міського населення у навчанні промислам, відродженні унікальних традицій населеного пункту і т.д.
3. Створення сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу як можливість поглиблення процесів інтеграції між сільськими підприємницькими формуваннями; розширення співробітництва тощо.
4. Активізація інноваційної діяльності та розвиток на цій основі інтелектуального капіталу як одного з сучасних методів впровадження науково-обґрунтованих підходів ведення переговорного процесу, укладання договірних зобов'язань, удосконалення системи обслуговування клієнтів.
5. Здійснення постійного контролю за трансакційними витратами та жорстке попередження виникнення нових статей таких витрат.
6. Автоматизація процесів виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції; використання сучасних програм щодо відстеження товаропотоків.
7. Створення інноваційно-консультативного центру інформаційної підтримки розвитку сільського підприємництва.

Досягнення критеріїв оптимальності цільової функції, зважаючи на специфіку трансакційних витрат, повинно відбуватися поступово, оскільки одночасне і раптове їх зниження здатне спровокувати потрапляння підприємницького формування до інституційної “пастки”. З цією метою керівникам досліджуваних підприємств запропоновано визначити можливі варіанти скорочення обсягів трансакційних витрат відповідно до запропонованих напрямів. Також застосування запропонованого інструментарію щодо зниження таких витрат сприятиме підвищенню ефективності виробничо-господарської діяльності в цілому.

Література

1. Власенко О.П. Управління трансакційними витратами в агробізнесі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 “Економіка та управління підприємствами” / Олена Павлівна Власенко; ЖНАЕУ. –Житомир, 2009. – 21 с.
2. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт. – пер. з англ. І. Дзюби. – К. : Основи, 2000. – 198 с.
3. Шпикуляк О. Г. Інституції аграрного ринку : монографія / О. Г. Шпикуляк. – К. : ННЦ “ІАЕ”, 2009. – 480 с.
4. Furubotn E. G. Institutions and Economic Theory: The Contribution of the New Institutional Economics (Economics, Cognition, and Society) / E. G. Furubotn, R. Richter. – MI: University of Michigan Press, 2005. – 672 p.
5. Jessop R. Institutions and Rules. Research Papers Network Institutional Theory. – 2003. – № 11/03. – Retrived from : http://eprints.lancs.ac.uk/197/1/H-2003b_Jessop-Nielson03.pdf.